

Јасмина Дражић*

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Нови Сад, Србија

УЛОГА КОЛОКАЦИЈА У ТУМАЧЕЊУ ЗНАЧЕЊА ЛЕКСЕМА У ЕНЦИКЛОПЕДИЈСКОМ СРПСКО-ЕНГЛЕСКОМ РЕЧНИКУ БОРИСА ХЛЕБЕЦА**

Апстракт

Будући да *Енциклопедијски српско-енглески речник / Comprehensive Serbian-English Dictionary* (EP) Бориса Хлебца (2010) својом макро- и микроструктуром излази из оквира традиционалног лексикографског остварења код нас, он је и богат извор за различита лексичко-семантичка, лексикографска, али и лингвокултуролошка истраживања. Предмет овога рада јесу колокације, тј. постојанији лексички спојеви унети у речнички чланак, чија је функција разграничење значења полисемантичких речи, с једне стране, те оних блискозначних, с друге. На значењу примера *слаб* и *лош* у српском језику, чија се значења укрштају одређеним заједничким семама, што, у појединим случајевима, потврђују и преводни еквиваленти на енглеском (попут *weak, bad, poor*), постављају се следећи циљеви истраживања: (а) идентификовати заједничка и диференцијална семантичка обележја на основу значења примарних колоката (нпр. *слаб* ≈ *лош* *стрелац*, *слабо здравље*, *лоше памћење* и сл.; али: *слаб чај*, *снег*, *-о пиво* ≠ *лош чај*, *снег*, *-е пиво*); (б) сагледати степен и значај контекстуализације (нпр. *знати из лошег искуства*; *Болесник је провео лошу ноћ.*); (в) на основу рестрикција у удруживању наведених придева с именицама, издвојити семантичке скупине именица као модел за израду једнојезичног речника колокација српског језика. Истраживање лексичке спојивости и рестрикција у том процесу у овом раду примарно је усмерено на истицање значаја овако уређеног речничког чланка, у

* Имејл-адреса: jasmina@ff.uns.ac.rs

** Рад је настао у оквиру пројекта *Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања* (бр. 178004), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

којем су све нијансе значења лексеме контекстуализоване и на тај, једини теоријско-методолошки ваљан начин, јасно дефинисане. Истовремено, када су колокације у питању, истаћи ће се значај овога модерног, структурно комплексног, садржајно врло обухватног речника, вишеструко окренутог ка кориснику, а чије потенцијале тек треба испитати и применити дате закључке на израду нових речника различитих профила.

Кључне речи: семантика, колокација, речник, придеви, именице, српски језик, енглески језик

1. Теоријски оквир истраживања

Теоријски и практични аспекти лексиколошких и лексикографских истраживања, у пракси често у раскораку, почивају на неравномерном односу према ванјезичким и лингвистичким датостима. У том контексту, значајна је Киферова диференцијација на лингвистичка, концептуална и енциклопедијска знања, при чему су последња повезана са значењем речи, али неактивирана непосредно у исказу¹ (Kiefer 1990: 2). Ово корелира с Филморовим ставом у оквиру теорије семантичких оквира, која „истиче континуитете, а не дисконтинуитете између језика и искуства” (Fillmore 1982: 111 [Филмор 2014: 73]). Језиком металексикографије ово се своди на диференцијацију између традиционалног и савременог метода – првим се одговара на питање „Шта све *може* да значи и како све *може* да се преводи реч X”, док би се другим, прагматички оријентисаним методом, трагало за одговором „Шта значи и како се користи реч X у *конкретном контексту*” (Prčić 2018: 107). С тим у вези, грубу поделу речника на језичке и енциклопедијске, засновану превасходно на обухватности грађе, при чему ови други „дају податке о ванјезичком свету, физичком или не, а само су уређени по поретку речи” (Šipka 2006: 135), у лингвистичком смислу, треба превазићи управо прагматички оријентисаним методом и контекстуализацијом с циљем разумевања семантичких, стилско-функционалних и жанровских, конотативних и употребних нијанси значења. С друге стране, само одређење *енциклопедијски* уз речник упућује на то да се у њему налазе информације о именима личности, места, историјских догађаја и сл. (уп. Kristal 1987: 108), што не кореспондира с *енциклопедијским знањима*, што Кифер илуструје приме-

¹ Пример којим аутор ово илуструје јесте *Уживам у твојој новој књизи*, при чему знања о форми (тврдих и меких корица) или садржају књиге (проза, фантастика и сл.) долазе из сфере наших енциклопедијских знања о датом ентитету.

ром *Он је Наполеон нашег доба*, јер се „имена могу претворити у заједничке именице концептуализацијом одређених енциклопедијских знања повезаних с њима” (Kiefer 1990: 3).

1.1. Речник као извор за лексиколошка и семантичка истраживања

Када је у питању однос лексиколошких истраживања и лексикографске теорије и праксе, познато је и признато да лексиколошка, и, шире, лингвистичка испитивања великим делом почивају на лексикографским достигнућима. Обрнут смер утицаја теоријских лексиколошких испитивања на лексикографију као примењену дисциплину није задовољавајући, тј. „теоријске синтезе, лексиколошке и друге, понекад [се] тешко и закаснило враћају у лексикографску праксу из које су највећим делом настале” (Гортан-Премк 1994а: 203). Парадоксална је чињеница да постоји извесна незаинтересованост лексикографије за властиту методологију будући да се теоријска лексикографија не своди само на уопштене уводне напомене приређивача и техничке смернице о употреби речника, него је повезаност са свим дисциплинама које проучавају језички систем чини врло комплексном дисциплином (уп. Zgusta 1991: 23; Дражић 2014: 189). Нарочито је важна контрастивна лексикографска перспектива, јер се њоме стиче увид у рефлектовање различите парцелације ванјезичке стварности, будући да „сегменте унутар целокупног и свеобухватног семантичког простора [...] језици раздељују на различите начине” (Prčić 2008: 138).

1.2. Енциклопедијски подаци у Речнику

Како се сазнаје из *Предговора Енциклопедијском речнику* (даље ЕР) Б. Хлебеца, аутор ово одређење користи управо с обзиром на критеријум обухватности грађе, наводећи следеће: „Да би речник оправдао назив ‘енциклопедијски’, увршћени су бројни географски називи и властита имена, а повремено су давана објашњења лексиконског типа [...] када се ради о лексиси везаној за српску културу и обичаје” (Хлебец 2010: 5). Овоме пак следи битан податак о микроструктури речника: „истанчаност у избору еквивалената, јасно разлучење значења, мноштво података који треба да помогну разумевању одредница и правилној употреби еквивалената, конотацији и преливима” (Хлебец 2010: 5), што сведочи управо о савременом лексикографском методу, који укључује низ ванјезичких података. Овако конципиран речник,

који, с једне стране, садржи бројне лексеме енциклопедијског карактера, с културолошким, културно специфичним речима (нпр. *бадњак, кољиво; пилав, пребранац; Милош*² [1. *М. Обилић Miloš Obilić (a heroic character of traditional Kosovo epics 2. в. Обреновићи)*] и сл.), те, с друге стране, детаљно презентовану полисемантичку структуру лексеме, разлучене синониме и блискозназнице у оквиру једне одреднице, различито номиноване (нпр. ширити: 1. broaden, widen; 2. spread, diffuse; propagate; expand; bruit; shed; 3. widen; expand; spread; open out; spread; disseminate; expand; go around/round), те јасно идентификоване семантичке реализације (нпр. 2. spread (*вести, идеју, измишљотине, јеванђеље, причу*) : spread (sth material из нечега from sth у нешто to sth)), осим што је двојезични, истовремено има елементе општег речника, речника синонима, колокација, идиома, речника културно специфичних речи, а с обзиром на обиље лексичког фонда који покрива, те његову микроструктуру, с правом има и одређење енциклопедијског речника. Посебно значајно место у речнику заузимају управо празна места у систему, тзв. *лакуне*, безеквивалентне лексеме.³ Управо стога, овакав речник богат је извор за лингвистичка, културолошка, једнојезичка или контрастивна истраживања.

2. Методологија истраживања

Предмет овога рада јесте сегмент лексичке спојивости, тј. постојанијих лексичких спојева – колокација, презентованих у ЕР као метод за диференцијацију и декодирање значења у полисемантичкој структури једне лексеме. На примерима обраде придева *слаб* и *танак* сагледаће се (а) сегментација значења датих придева и њихово могуће значењско преклапање у ЕР; (б) упоредиће се микроструктура датих одредница у ЕР са оном која је наведена у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (даље РМС) како би се уочила диференцијација и хијерархизација значења, те сагледале могуће смернице које даје ЕР што се тиче другачије номинације поје-

² Оваква имена у литератури називају се *прецедентна имена*, која уз прецедентне текстове (нпр. народне пословице и изреке, фразеологизми и бајке, песме, општепознати дијалози из филмова, рекламе, новински наслови итд.) представљају везу језика и културе и тиме се на вишим нивоима учења језика отварају нови видови и упознаје слика света говорника језика који се учи (уп. Драгићевић 2011: 86).

³ „Безеквивалентна лексика побуђује посебну пажњу у учењу страних језика, нарочито ако су разлози за њено постојање културолошки, јер у тим случајевима, безеквивалентне лексеме представљају ознаке за културолошки специфичне појмове” (Драгићевић 2018: 216).

диних значења (нпр. bad (део тела); weak (појава) и сл.); (в) из контролног корпуса, који чини електронска грађа корпуса српског језика (*СрпКорп*), на ексцерпираних првих 300 примера за оба придева, формираће се семантичка потпоља секундарних именичких колоката применом колокацијске методе, чиме ће се, укрштањем с речничким примерима, добити информација о учесталости појединих веза као и хијерархизацији према броју лексема у одређеном потпољу.

2.1. Значење речи – место, значај и улога колокација

Термин колокација,⁴ различито дефинисан у зависности од аспекта проучавања лексичке спојивости (уп. Sinclair 1966; Halliday 1966; Melčuk 1988; McKeown–Radev 2002; Stubbs 2002) у раду се дефинише као: „синтагматски лексички спој двеју или више аутосемантичних лексема, устројен према морфосинтаксичким правилима неког језика, с већим или мањим степеном постојаности и међусобне везаности елемената, условљеним језичким и ванјезичким, културно-историјским и друштвеним датостима” (Дражић 2014: 73). На значај и улогу колокација у декодирању сегмента значења полазног семантичког или граматичког садржаја у више наврата скретао је пажњу Б. Хлебец у својим истраживањима (Хлебец 1994; 2002; 2008а; 2008б), а практична се примена препознаје у његовим речницима. Аутор је полазио од поставки колокацијске методе, у чијој је основи анализа спреге синтагматског и парадигматског плана, при чему се заправо: „увидом у парадигматску заменљивост једног колоката другим лексемама осветљава део њеног садржаја, а како се лексеме спајају захваљујући заједничким семантичким елементима, откривање семантичког елемента једног омогућава увид у део садржаја другог колоката” (Хлебец 2008а: 65). Овакав приступ проучавању значења заступљен је у лексиколошким и лексикографским истраживањима. Тако, нпр. Фонтенел (Fontenelle 2013) констатује да савремена истраживања о природи синтагматских односа почивају на фертовској традицији, тј. поставци да се речи разумеју на основу оних с којима се удружују (‘words shall be known by the company they keep’), те да је ово један од најплодоноснијих приступа истраживању удруживања лексичких јединица. Као једно од значајних дела, које укључује, између осталог, и овај сегмент тумачења

⁴ Термин колокација у српској лингвистици није се у потпуности усталио, афирмисан је од стране англиста, махом у контрастивним, као и у теоријским истраживањима (Nejgebauer 1982; Pervaz 1982; Šević 1985; Gotštajn 1986; Prčić 1997¹; Хлебец 2002, 2008; Мићић 2004; Стојићић 2010).

јесте *Дескриптивно-комбинаторни речник*⁵ (1984) И. А. Мељчука и А. К. Жолковског, који нуди револуционарни предлог описа лексикона,⁶ будући да, између осталог, за разлику од уобичајених речника, систематизује сва синонимска лексичка средства именована одређеног појма, „што се у првом реду постиже прецизним описом свих лексичко-семантичких комбинација у којима се може наћи лексем који се описује те набрајањем синтаксичких ограничења којима он подлијеже” (Bratanić 1993: 359).⁷ Јасно је, дакле, да су основна питања проучавања колокација феномени полисемије⁸ и, нужно, синонимије, јер је лексичка синонимија, као секундарни лексички систем, настала регуларно у процесу полисемије и једног типа деривације, као продукт секундарне номинације, констатује Д. Гортан-Премк (1994б) анализирајући грађу из постојећих дескриптивних речника.⁹

⁵ Рус. *Толково-комбинаторни словарь*; енгл. *Explanatory-combinatorial dictionary*; фр. *Dictionnaire explicatif et combinatoire*. С обзиром на врло комплексну структуру речничког чланка, руски речник садржи свега 250 одредница, тј. *вокабла* на 990 страна (фр. *vocable* – шири појам од одреднице; обухвата одреднице за лексеме сродног значења, исте основе), а француски *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain*, у две свеске (1984 и 1988), тек нешто више од стотину (в. Bratanić 1993: 359), што је касније допуњено са око 400 речи (1992, 1999).

⁶ „[...] активан је, универзалне природе, укључује енциклопедијску информацију само онда када је то неопходно за правилно коришћење речи, поседује строг теоријски оквир, претпоставља максималну експлицитност и систематичност информације” (Ристић, Радић–Дугоњић 1999: 149).

⁷ Његова је микроструктура строго дефинисана типовима односа у трима зонама: семантичка – дефиниција на посебном метајезику; синтаксичка – ‘обрасци управљања’; зона лексичке спојивости путем лексичких функција. Нарочито је важно што оваква врста речника, поред своје, у основи теоријске природе, има активни карактер и може наћи примену у настави како матерњег тако, посебно, страног језика.

⁸ У процесу ресветљавања једног од кључних лексиколошких и лексикографских проблема – полисемије, аутор као један од поступака запажа управо питање лексичких дефиниција у поменутом смислу (нпр. *заседа: чекаати у заседи, напасти из заседе* → ‘скривање на месту’; *заседе су се утишале* → ‘нечије / неко’, *одолео је свим заседама* → ‘изненадан напад на некога’ – повезани делови дефиниције : мање повезани делови, као у примерима метонимијске везе: *почистити сто од мрва – почистити мрве са стола; гулити дрво – гулити кору с дрвета; мустити краву – мустити млеко* и сл.). Лексикографска обрада ових примера могла би се свести, према наводима овога аутора, на назнаку ‘или’ (нпр. обрати учинити да /кајмак/ не буде на млеку или да /млеко/ буде без кајмака), те на употребу заграда (нпр. ‘(оно што садржи) посуда...’) (Хлебџ 1994: 33–36).

⁹ Закључци ауторке могу се свести на следеће: а) апсолутни синоними не реализују се када су у питању основна значења лексема (*глава, нога, језик*), једнореферентни деривати (*зубић, професорка*), двореферентни деривати (*извиђач, гладан, сестрин*); б) у секундарним семантичким реализацијама готово све лексеме могу ступити у апсолутне синонимске

Испитујући синонимију у колокацијама на примерима научне аргументације у енглеском језику, Љ. Готштајн (1986) наводи да колокабилност није исто што и проста комбинаторика значења конституента једне колокације.¹⁰ Ауторка закључује да као противтежа синонимији, сили ентропије, делују силе колокације које теже да унесу ред. На истом корпусу, у студији *Networks and Knowledge in ROGET's THESAURUS* В. Хилен (Hüllen 1999), указује на значај испитивања синонимије, те синтагматске лексичке спојевости, који су даље извор за многа истраживања и пројекте.¹¹ Као пример складиштења синонимских лексема у наведеном тезаурусу може послужити нпр. низ блискозначница у тематско-семантичкој групи 'чистота': *чистота, пристојност, честитост, поштење, врлина, скромност, стид, невиност; чист, неокаљан, скроман, пристојан, уљудан* и друге, те фразних (пословичних) конструкција типа *чистима је све чисто* и сл.

Водећи се оваквим истраживањима, а полазећи од колокацијске методе, у чијој је методологији испитивање компатибилитета и рестрикција у удруживању лексема на синтагматском и парадигматском плану, циљ нам је да сагледамо укрштања и разилажења у значењу придева *слаб* и *танак*, којима се, начелно исказује интензитет каквог ентитета или појаве, а на основу њихових речничких дефиниција, те степена подударности семантичких реализација са енглеским еквивалентима, забележеним у ЕР. Најпре ће се анализирати речнички чланци, једног једнојезичног српског дескриптивног речника и другог двојезичног енциклопедијског, да би се на основу речничких дефиниција, разлучених значења и подзначања, идентификовањем синонимних заједничких придева у дефиницијама, установиле семантичке скупине именица с којим колоцирају, које су показатељ дела значења самог придева. Контрастивни аспект указаће на потребу лексикализовања одређе-

односе (*мутити – ковати, сновати, роварити*), при чему су идентични и семантички садржаји датих лексема и експресивна маркираност, а њихова је позиција условљена постојањем обавезног детерминатора (...главно је да нам више разни Павловићи не *муте по вароши*.) (уп. Гортан-Премк 1994б: 9). Ова је врста семантичке (и синтаксичке) везаности индикативна за постојаније лексичке спојеве као што су колокације.

¹⁰ Ово илуструје примером колокације *доћи до закључка* (to reach a conclusion) и могућих синонима оба колоката забележених у речнику *Roget's Thesaurus*, те долази до шездесет и три комбинације, што би представљало потпуну хаотичност у језику. Од свих потенцијалних комбинација, у грађи је нађено пет (што никако не значи да их нема још) (Gotštajn 1986: 41).

¹¹ Дифур (Dufour 1998), у оквиру пројекта DÉFI, (CEPL – University of Liège), описује три методе за утврђивање семантичке везе међу колокатима, користећи лексичко семантичку базу WordNet: категоризацију у *Roget's Thesaurus of English Words and Phrases*; интуитивни метод – поређење текстуелне грађе и речника колокација.

них значења у енглеском језику, што је користан податак за диференцијацију значења у српском језику, као и за могуће безеквивалентне, културно специфичне речи, лакуне.

3. Лексичко-семантичка анализа и лексикографска обрада придева *слаб* и *танак*

У семантичком садржају придева са значењем интензитета или какве димензије, па тако и код придева *слаб* и *танак*, налазе се, као семантички примитиви, придеви *велик* и *мали*,¹² те се као примарно значење у РМС бележи следеће: *слаб* – који је *мале* физичке снаге; *танак* – који је *мале* дебљине. Компоненте /физичка снага/ и /дебљина/ имају богат значењски потенцијал, што резултира широком семантичком дисперзијом: први развија осам значења, други девет. Значајан закључак у вези с централним члановима категорије људских особина (ЉО) изводи Р. Драгићевић применом инпут-анализе (анализе упутница), која се састоји у претрази ових придева у дефиницијама РМС, с претпоставком да фреквентнији придеви „имају најопштију семантику, њихово значење повезује највећи број придева ЉО [...] такви придеви морају заузети централно место у систему ових придева” (Драгићевић 2001: 206–207). Како је показало ово истраживање, придеви са значењем интензитета у самом су врху фреквенцијске листе: најучесталији је придев *јак* (40), а одмах затим *слаб* (33), што значи да ове особине, различито номиноване, доминирају у нашој перцепцији и доживљају човека. Као и већина придева који се дефинишу уз помоћ других, а често и ови други путем првих (*circulus definiendo*), и ови придеви дефинисани су и на овај начин. Даље ће се издвајити део дефиниције у РМС, с посебним фокусом на синонимима у њима, а контекстуализација се даје издвојеним колокатима (уколико постоје илустративни примери) из ширег, реченичног контекста.

слаб, а, о 1. болешљив, слабуњав. 2. који није јаке воље. 3. који не располаже јаком влашћу ~ краљ. 4. а. мале снаге, енергије, незнатан, безначајан: ~ почетак, ~ свршетак, ~и стихови. б. који није

¹² О томе сведоче истраживања која су вези са процесом усвајања језика код деце, те се „[п]ридев *велик* разумева као синоним за скоро све немаркиране чланове антонимских парова придева који означавају димензију, док се придев *мали* доживљава као синоним за све маркиране придевске антониме са значењем димензије (Драгићевић 2001: 191).

довољно јак, засићен чиме: ~ јуха, ~ дуван. 5. мален по интензитету, по снази испољавања: ~ пламичак. 6. а. мален, незнатан, недовољан, оскудан: ~ надница. б. који нема праве вредности, недовољно добар, лош, рђав: ~ оцне, ~ плот. в. који изражава непотпуну количину: ~ мера 7. који нешто слабо познаје, неискусан: ~ латиниста, ~ музичар. 8. који има склоност према чему негативном: ~ на вину.¹³

Како се види, блискозначни придеви којима се тумаче одређена значења јесу следећи: *болешљив, слабуњав; незнатан, безначајан; мален, незнатан; недовољан, оскудан, лош, рђав; неискусан*. Низак интензитет, недостатак примарно физичке снаге, везује се за именице на скали – (а) човек (физички, карактерно, психолошки, интелектуално, према вештини); (б) ентитет /конкретно+/ (храна, пиће, новац, творевине); (в) ентитет /конкретно-/ (когнитивни судови, интелектуалне радње).

танак 1. а. који је мале дебљине, који се јавља у плитком слоју ~ конац, ~ платно, ~ превлака, ~ млаз, ~ зид, ~ дрво. б. узак: ~ стаза. 2. витак, протегљаст: ~ стас. 3. а. прозиран, провидан, разређен: ~ магла. б. једва приметан, само наговештен: ~ смијешак. 4. танан, префињен: ~ слух. ~ ћуд. 5. звонак, висок; пискав: ~ глас. 6. фиг. а. мали (по количини и вредности), сиромашан (у битним квалитетима), незнатан, оскудан, сиромашки: ~ плата, ~ зарада, ~ ручак. б. који садржи мало хранљивих састојака, неплодан, постан (о земљи). ~ земља, ~ хлеб в. који је слабе густине, разводњен, разређен: ~ вино, ~ ракија, ~ млеко, ~ чорба. 7. фиг. који је слабог имовног стања, ситан, мали. ~ трговац. 8. фиг. а. слаб, нежан; истрошен, истанчао: ~ вјера, ~ здравље, ~ крв. б. који пружа мало сигурности и утехе, који мало охрабрује: ~ срећа, ~ нада. 9. мање непријатан, мање неповољан; неважан, споредан: тањи крај.

Значење придева *танак*, осим дескриптивним дефиницијама, предочено је и следећим синонимима: *витак, протегљат, прозиран, провидан, разређен*, (једва) *приметан, наговештен; танан, префињен; звонак, висок, пискав; мали, сиромашан, незнатан, оскудан, сиромашки; неплодан, постан; раз-*

¹³ Као изрази с конституентом *слаб*, у РМС наведени су следећи примери: на слабом ногама стајати; ~ (најслабија) страна, тачка; слабих живаца; слабом путем поћи; слабији пол; слаб на језику. За придев *танак* дат је низ архаичних израза, од којих је данас актуелан *ударати у танке жице*.

водњен, разређен; ситан, мали; слаб, нежан; истрошен, истанчао; неважан, споредан. За разлику од придева *слаб*, овим се придевом детерминишу именице којима се означавају (а) ентитетети /конкретно+/ (творевине, делови екстеријера, биљке, неке атмосферске појаве и процеси; храна и пиће; новац); (б) човек (домен перцепције и чула, карактер; физичка својства); (в) ентитети /конкретно-/ (емоције, душевна стања).

Као пресек стања, када су у питању синоними у дефиницијама, издвајају се следећи придеви: *незнатан*, *мален/мали*, *оскудан*, док се у семантичкој структури придева *танак* остварује и значење придева *слаб*, што није у обрнутом случају. При томе, придев *мали* је очекиван као семантички примитив обележених придева у антонимском пару, док се *незнатан* и *оскудан* везују за ентитете којима се номинује новац: *зарада*, *плата*, *надница*; *ручак* (б.в), али и *вера*, *здравље*, *крв* (8.а. фиг.). На основу ових података у РМС, обама придевима означава се низак интензитет каквог ентитета, с тим што се придевом *слаб*, будући да се примарно односи на човека, уноси компонента личног учешћа (свесног или не) које резултира стањем слабости. Придевом *танак* пак исказана је првасходно датост физичких, махом неживих ентитета, чиме је искључена могућност самоактивности. Преклапања у значењу ових придева, како показује РМС, остварују се у секундарним значењима, где су активирани компоненте /мали/, /недовољан/. Детаљнији подаци добиће се из *СрпКорп*, који нуди бројнију грађу и бележи савремено стање.

3.1. Слаб и танак у ЕР

За разлику од овог дескриптивног речника српског језика, ЕР Б. Хлебца умногоме има другачије уређену микроструктуру, што је очекивано с обзиром на профил речника и окренутост ка кориснику. У одредници *слаб* налази се девет семантичких скупина означених бројевима, с тим што се поједини еквиваленти понављају (нпр. *poor*), што је условљено диференцијацијом према значењу именица с којима колоцира. Општи назив скупине (нпр. део тела) дат је у загради, а даље се у оквиру једне скупине могу наћи и други еквиваленти који нису означени бројем нити типографски издвојени. У својим теоријским радовима, Б. Хлебец наводи да у придевско-именичким¹⁴ колокацијама дефиниције садрже директиву

¹⁴ Ове су дефиниције дате у оквиру истраживања лексичко-семантичке анализе придева са значењем једне димензије (Хлебец 2002: 213–235).

(означену ##), којом се исказује садржај везивне именице, спојни елементи, чворна места за разне врсте речи, вероватно ограниченог броја,¹⁵ и анализу – исказује се садржај придева у ужем смислу (нпр. *дубока жалост* = ‘#психичка појава# која има велики интензитет’ – искључују *дубок плес, *дубоко слушање → ‘#појава# ...; *дебела шала* ‘#вербална појава# која има превелико одступање од норме за пристојно’ – искључују *дебела лаж* јер „не нарушава правила пристојности”). Узимајући у обзир полисемантичку структуру лексема, ауторова је намера да дође до дефиниције сваке семантичке реализације (семеме) *принципом оптималног укључења* којим би дефиниција обухватала минималан и довољан скуп елемената, довољан да значење одвоји на парадигматском плану, те покривала максималан број јављања дате лексема. Полазећи од ових поставки, као практично решење добија се нпр. оваква одредница, у раду минимално сведена на фокус истраживања:

слаб 1. weak (*физички*¹⁶); **bad** (*део тела*); ~ији *пол gentle sex*; ~их *живаца of a nervous disposition form 2. flimsy* (*предмет* нпр. *кутија*) **3. weak** (*појава, енергија; здравље*); *poor* (*особа у погледу неке способности; стрелац*); *бити ~ог здравља be in poor health*; *имати ~о памћење have a bad memory*; ~а *коса thin hair*; ~а *страна w. point*; ~тачка (*наклоност*) *a blind spot*; ~а *циркулација poor circulation*; ~е воље (*ген.*) *weak-willed*; ~ија *страна* (*која ће вероватно изгубити*) *underdog*; ~о *здравље low health*; ~о *знање smattering knowledge*; *с. пулс slow pulse 4. poor* (*успех*); *weak* (*незадовољавајући у нечему*) ~а *оцена [...]* **5. weak** (*неубедљив*); **flimsy, lame, poor** (*изговор*); ~а *утеха little/small comfort/consolation 6. weak* (*без ауторитета*); *useless* (*неспособан*) **7. weak** (*течност; чај*); ~а *храна spare diet*; ~о *пиво thin beer*; *с. снег light snow 8. slim* (*нада, могућност, изгледи*); *remote* (*шанса, веза*) **9. slack** (*пословање, продаја*); ~а *валута weak currency*; ~и *глагол weak verb*

¹⁵ „Постоји могућност, и на њеној провери свакако треба порадити, да су директиве садржајем истоветне са класемама, управним деловима именичких дефиниција, а даље истоветне с почетним категоријама из когнитивне лингвистике (*unique beginners*), попут ‘биљка’, ‘намештај’, ‘животиња’, ‘воће’, ‘одећа’, ‘возило’, ‘супстанца’ (‘твар’), ‘место’, ‘алатка’. Треба очекивати да овај кључни појам има свој препознатљив корелат у живчаним путевима у мозгу” (Хлебец 2008а: 70–71).

¹⁶ Уз назив скупине у загради даје се и енглески превод (нпр. *физички physically*), што у раду не наводимо, осим у подзначањима, нпр: ~о *знање smattering knowledge*; *с. пулс slow pulse*. Граматичке информације такође нису навођене у илустрацији одреднице.

Кључни параметар за диференцијацију значења, како се може закључити из одреднице, јесте семантичко поље којем припадају именице или проширене директиве, те ће се, нпр. *weak* појавити чак пет пута, као хипероним који примарно одређује физичке ентитете, да би се гранао, као у примеру 7 (*течност; чај*): *spare diet; thin beer; light snow* на различито лексикализоване особине с компонентом /слаб/ у зависности од семантике именице (*храна, пиво, снег*). Тако ће нпр. придев *bad* везивати за себе именице са значењем *део тела*, али ће се поједине физичке особености квалификовати другачијом номинацијом: *gentle sex* (*нежнији пол*) или психолошки: *~их живаца of a nervous disposition form* (*слабих/танких живаца*). С друге стране, за значење придева *weak* болдом су истакнути синоними, као у значењу наведеном под 5 (*неубедљив*) **flimsy, lame, poor** [јадан, неубедљив, сиромашан] *изговор*, што нпр. није компатибилно с именицом *утеха*, те аутор у наставку даје и овај пример *little/small comfort/consolation*.

Придев *thin*, како се види, налази се у значењу *weak*, али у различитим семантичким скупинама, потпољима – 3. *појава, енергија; здравље: ~а коса thin hair* и 7. *течност; чај: ~о пиво thin beer*. Заједничко овим ентитетима (*коса, пиво*) јесте компонента /интензитет -/ у домену квалитета – засићености, густине, те би у српском еквиваленти били *слаба коса, слабо пиво, ретка коса*, али *благо пиво*.

У одредници *thin* бележи се седам семантичких скупина или значења и исто толико блискозначница, али и других лексичких варијанти у зависности од граматичког устројства споја (*врло танак, танак као папир и сл.*). Како се у српском језику, према подацима које бележи РМС, семантика квалитета означеног придевом *танак* може номиновати већим низом блискозначних придева него придевом *слаб* и у односу на стање које бележи ЕР, предочиће се и одредница *thin* у ЕР.

танак 1. thin (*ствар thing*); **sheer** (*тканина textile*); *врло т. wafer-t; т. као папир paper-t; т. слој земљишта shallow layer of soil; танко црево small intestine, spec. jejunum* **2. lean** (и *крепак особа*); *т. струк slim waist* **3. thin** (*извештај, доказ*); *bare* (већина) **4. mingy** (*оскудан*); **spare** (*оброк*); **weak** (*напитак*) **5. high-pitched** (*глас, звук*) **6. танка крв** (*наслеђе*) *distaff side* **7. танки консонант** *voiceless consonant*

Будући да се значење ових придева примарно начелно диференцира према томе да ли квалификују ентитете према интензитету физичко /човек/ : /ствар/, очекивано је да ће се преклапања у номинацији реализовати у се-

кундарним, удаљеним значењима *weak* ≈ *thin*: *течност*, *чај*: *напитак*; *коса*, *пиво*: *ствар*, док се само за *thin* везују именице из групе *извештај*, *доказ* и сл. У српском би све ове именице биле компатибилне и са *слаб* и са *танак*, с тим што би се њима уносила конотативна компонента значења (уп. *неуверљив*: *слаб*: *танак* (колоквијално) *извештај*, *доказ*).

3.2. Слаб и танак у СрпКорп

На основу речничких података, превасходно информација које нуди ЕР, мноштва лексичких решења у семантичкој структури анализираних придева, синонима, блискозначних придева, разграничених семантичким скупинама именица с којима колоцирају, сумираће се приказана решења одредницама које би могле чинити окосницу колокацијског речника српског језика, када су у питању придевско-именички спојеви. Примери су ексцерпирани из електронског корпуса српског језика и биће устројени према фреквенцији појављивања значењског потпоља, чије ће се најсажетије значење дати у загради.

слаб 1. [физички, тело *онемоћао*, *нејак*; *мршав*] девојка, деца, жена, људи, мати; 2. [физички/псих.; део тела *болестан*] здравље, зуби, кости, крв, леђа, нерви, око, плућа, руке, срце; 2.1. *редак* брада, коса; 3. [душевно *лош*, *крхак*] вера, воља, духом, душа, интелигенција, мотивација, моћ запажања, пажња, памет, разумевање, снага; *слаба* тачка; *слабо* место 3.1. *блед*, *неуверљив* вајда, верзија, замена, изгледи, молитва, нада, опирање, памћење, покушај, потреба, представа (о нечему), утеха, утисак, шанса; математичар, сликар; стихови; 4. [перцепција *пригушан*; *мутан*] глас, звук, крик, режање, тон, узвици; лампа, светлост, сијалица; мирис; вид; *танак*, *неприметан*, *благ* огањ, осмех, румен (на образу); 5. *лош*, *мали* вредност, квалитет, оцена; плата; *недовољан* исхрана, одећа; *редак*, *неконцентрисан*; *оскудан*, *танак* кафа, супа, чај; зоб, принос; 6. [предмет *танак*, *неиздржљив*] зид, кеса, прозор, скела, стуб; 7. [управа, енергија *неделотворан*, *неефикасан*] држава; зрачење, сила, талас, удар; 8. [природа (једва) *приметан*, *наговештен*] ветар, измаглица, магла, светлост, снег; 9. [однос *некарактеран*] *слаб према*: алкохолу, дувану, женама.

танак 1. [физички, тело *вита*к] дама, госпођа, тело; 2. [део тела, стање *издужен, танан*] боре, бркови, врат, залисци, језик, коса, кости, листови, ноге, нос, обрве, пас, прсти, реп, руке, струк, ткиво, уста; огреботина, ожиљак; *прозиран* кожа; *истрашен* здравље, нерви, стрпљење; 3. [одећа, обућа, предмет *слаб, танушан, истанчао*] блуза, каиш, капут, кеса, кошуља, машна, одело, спаваћица; потпетице, штикле; 4. [материјал; ткање *узак, прозиран*] венац, душек, завеса, јорган, материјал, платно, ткање, ћебе; игла, конач, паучина; 5. [творевина *узан*] бедем, зид, преграда; бич, дршка, лопата, жица, палица; рам, срп, труба, цев; *необиман* књига, свеска; *прозиран* маркер, хартија; 6. [глас *звонак, висок, пискав*] глас, јецај, шиштање; 7. [биљка *слаб*] грана, дрво, жилице, стабљика; 8. [форма *узан, мали*] ивица, линија, млаз, нанос (чега), парче, слој, трака, црта; *пљоснат* лепиња, телефон; 9. [природа (једва) *приметан, наговештен*] измаглица, магла, облаци, обрис, плаветнило, светлост, сенке.

Овако уређени речнички чланци, у којима се полисемантичка структура диференцира према лексикализованој архисеми, а значење дефинише блискозначницом, при чему су примери фреквентни колокати, вишеструко су окренути кориснику, који је, пре свега, неизворни говорник српског језика. На примерима ових двају придева јасно ће се уочити диференцијација између *слаб* ≈ *танак* у нпр. *слаб осмех* јер се ради о форми осмеха који није широк, усиљен је, и нпр. *слаба одећа* која има прилошку семантизацију (← *слабо* обучен човек, с мало одеће на себи). Али, с друге стране, заједнички ће колокати бити из сегмента нпр. *течност*: *слаба* ≈ *танка* кафа или *биљке* *слаба* ≈ *танка* грана, стабљика и сл.

4. Закључак

Енциклопедијски српско-енглески речник Бориса Хлебеца дело је у којем се лексичком систему приступа готово свеобухватно, када су у питању синтагматски и парадигматски план и зато је вишеструко корисно како за кориснике којима је српски страни језик тако и изворним говорницима. У овом раду је приказан само један сегмент – место и улога колокација у разумевању значења придева *слаб* и *танак*. Упоредјујући значења наведена у РМС и допуњујући грађу примерима из *СрпКорп*, може се закључити да је аутор навео готово сва значења која постоје у српском језику, додајући и она

која су специфична за енглески језик (нпр. *~ија страна* (која ће вероватно изгубити) *underdog*). Овакво богатство информација шири културолошке видике и богати речник онима који се, пре свега професионално баве контрастивним српско-енглеским везама. Примери који илуструју значења, коллокации, бирани су пажљиво, то су фреквентне и постојане везе, углавном неспецификованог, општег лексичког фонда (*слаба циркулација, танак струк* и сл.), мада не изостају термини (*танко црево*) или изрази (*танак као папир*). Специфичност је овога речника и то што су детаљно наведени синоними или лексеме које уносе конотативно значење, што је врло важно за кориснике на високим нивоима учења језика, будући да се оваквим нијансама лексикализованог значења постиже прецизност и јасност исказа (*глас* нпр. јесте *танак* (колоквијално), али је у том значењу и *звонак, висок, пискав*). Овако умрежене лексичке и семантичке информације у речничкој одредници послужиле су нам да начинимо огледну одредницу за једнојезични речник колокација српског језика, при чему су као примери послужили делимично блискозначни придеви, како би се сегментом именичких коллокација једног семантичког потпоља осветлио део значења једног придева и уочила њихова заједничка и диференцијална обележја. Посао на склапању лексичког мозаика по принципима колокацијске методе, како наводи аутор овога речника „биће завршен тек када буду добијене ваљане дефиниције за бар двадесетак хиљада чешћих лексема [...] што представља замашан, али не и неостварљив подухват” (Хлебец 2008а: 77).

Литература

- Bratanić, M. (1992). Prema novoj leksikografiji (teorija modela „Značenje-Tekst” i objasnidbeno-kombinatorni rječnik). *Suvremena lingvistika*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 56–66.
- Dufour, N. (1998). Recognizing Collocational Constraints for Translation Selection: DEFI's Combined Approach. In: T. Fontenelle, P. Hiligsmann, A. Michiels, A. Moulin, S. Theissen (eds.), *EURALEX '98 Proceedings*, Liège: University of Liège, 109–117.
- Fontenelle, T. (2013). Wordnet, Framenet and Other Semantic Networks in the International Journal of Lexicography – the Net Result?. *International Journal of Lexicography*, 25/4, 437–449.

- Gotštajn, Lj. (1986). *Sinonimija u kolokacijama (sa primerima engleskog jezika naučne argumentacije)*. Novi Sad: Institut za strane jezike i književnosti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
- Hüllen, W. (1999). Dictionaries of Synonyms and Thesauri. In: A. P. Cowie (ed.), *The Oxford History of English Lexicography*, Oxford: Clarendon Press, 25–47.
- Kiefer, F. (1990). Linguistic, Conceptual and Encyclopedic Knowledge: Some Implications for Lexicography. In: T. Magay and J. Zsigány (eds.), *BudaLEX '88 proceedings. Papers from the EURALEX Third International Congress*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1–10.
- Kristal, D. (1987). *Kembrička enciklopedija jezika*. Beograd: Nolit.
- McKeown, K. R. and D. R. Radev (2000). Collocations. In: R. Dale, H. Moisl, and H. Somers (eds.), *A Handbook of Natural Language Processing*, New York: Marcel Dekker, 507–523.
- Mel'čuk, I. A. (1998). Collocations and Lexical Functions. In: A. P. Cowie (ed.), *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*, Oxford: Clarendon Press, 23–53.
- Mel'čuk, I. A. and A. Zholkovsky (1984). *Explanatory Combinatorial Dictionary of Modern Russian*. Vienna: Wiener Slawistischer Almanach.
- Mićić, S. (2004). *Nazivi bolesti i poremećaja u engleskom i srpskom jeziku*. Beograd: Beogradska knjiga.
- Nejgebauer, A. (1982). Odlike kolokacija u engleskom jeziku. *Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti*, 4, 339–347.
- Pervaz, D. (1981). Kolokacija: od reči do termina. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 18/1, 59–67.
- Pervaz, D. (1984). O nekim kolokacijama sa pridevom težak. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 27–28/1, 603–608.
- Prčić, T. (1997¹; 2008²). *Semantika i pragmatika reči*. Novi Sad: Zmaj.
- Prčić, T. (2018). *Ka savremenim srpskim rečnicima*. Filozofski fakultet: Novi Sad.
- Sinclair, J. (1966). Beginning the Study of Lexis. In: C. E. Bazell, J. C. Catford, M. A. K. Halliday et al. (eds.), *In Memory of J. R. Firth*, London: Longman, 410–430.
- Stojičić, V. (2010). *Teorija kolokacija*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Stubbs, M. (2002). *Words and Phrases. Corpus Studies of Lexical Semantics*. Oxford: Blackwell.
- Šević, R. (1985). Izučavanje kolokacija u engleskom i srpskohrvatskom jeziku i moguća primena u nastavi engleskog jezika. *Zbornik radova III simpozijuma Kontrastivna jezička istraživanja*, Novi Sad: Filozofski fakultet, 179–199.
- Šipka, D. (2006). *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.

- Zgusta, L. (1991). *Priručnik leksikografije*. Sarajevo: Svjetlost.
- Гортан-Премк (1994а): Gortan-Premk, D. (1994a). O novome tipu deskriptivnog rečnika. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 37, 203–208.
- Гортан-Премк (1994б): Gortan-Premk, D. (1994b). O leksičkoj sinonimiji. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 22/2, 5–11.
- Драгићевић (2001): Dragičević, R. (2001). *Pridevi sa značenjem ljudskih osobina u savremenom srpskom jeziku (tvorbena i semantička analiza)*. Beograd: Biblioteka Južnoslovenskog filologa.
- Драгићевић (2011): Dragičević, R. (2011). Lingvokulturološki pristup u nastavi srpskog jezika kao stranog. U: V. Krajišnik (ur.), *Srpski kao strani jezik u teoriji i praksi II*, Beograd: Filološki fakultet, 81–95.
- Драгићевић (2018): Dragičević, R. (2018). *Srpska leksika u prošlosti i danas*. Novi Sad: Matica srpska.
- Дражић (2014): Dražić, J. (2014). *Leksičke i gramatičke kolokacije u srpskom jeziku*. Filozofski fakultet: Novi Sad.
- Ристић и Радић-Дугоњић (1999): Ristić, S. i M. Radić-Dugonjić (1999). *Reč. Smisao. Saznanje*. Beograd: Filološki fakultet.
- Филмор (1982 [2014]): Filmor, Č. (1982 [2014]). Semantika okvira. U: K. Rasulić i D. Klikovac (ur.), *Jezik i saznanje. Hrestomatija iz kognitivne lingvistike*, Beograd: Filološki fakultet, 105–151.
- Хлебец (1994): Hlebec, B. (1994). Problemi polisemije. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 22/2, 5–11.
- Хлебец (2002): Hlebec, B. (2002). Leksičko-semantička analiza srpskih prideva sa značenjem jedne dimenzije. *Srpski jezik*, 7/1–2, 213–236.
- Хлебец (2008а): Hlebec, B. (2008a). *Kolokacijska metoda semantičke analize na primeru imenice pažnja*. U: M. Radovanović i P. Piper (ur.), *Semantička proučavanja srpskog jezika*. Beograd: SANU, 65–79.
- Хлебец (2008б): Hlebec, B. (2008b). „Predikativni instrumental” u svetlu kolokacijske analize. *Južnoslovenski filolog*, 64, 535–550.

Извори

- EP: Hlebec, B. (2010). *Enciklopedijski srpsko-engleski rečnik / Comprehensive Serbian English Dictionary*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- PMС: *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, I–VI. (1967–1976). Novi Sad: Matica srpska.

СрпКорп: Корпус савременог српског језика. <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/>

Примљен: 30. март 2019.

Прихваћен за објављивање: 15. јуни 2020.

Jasmina Dražić

THE ROLE OF COLLOCATIONS IN INTERPRETING THE MEANING OF
LEXEMES IN *COMPREHENSIVE SERBIAN-ENGLISH DICTIONARY*
BY BORIS HLEBEC

Summary

Boris Hlebec's *Comprehensive Serbian-English Dictionary* (2010) exceeds the traditional lexicography boundaries both macro- and microstructurally. This dictionary presents itself as a reliable source for many different lexical-semantic, lexicographic, as well as cultural linguistic studies. This paper elaborates on collocations – namely, stable (fixed) lexical strings enlisted in the Dictionary, with the purpose of distinguishing the meanings of polysemous words from those having similar meaning(s). The Serbian lexemes *slab* and *loš* share certain semantic features (semes), which may also be confirmed by their English translation equivalents (such as *weak, bad, poor*). The aims of this study are as follows: (a) to pinpoint both common and distinctive semantic features of the given Serbian lexemes in collocations, based on the primary collocate meaning (e.g. *slab* ≈ *loš* → *slab strelac* poor archer, *slabo zdravlje* poor health, *loše pamćenje* poor memory, etc.; yet, *slab čaj* weak tea, *slab sneg* light/weak snow, *slabo pivo* weak beer; and *slab* ≠ *loš* → *loš čaj* poor tea, *loš sneg* poor snow, *loše pivo* bad beer); (b) to provide insight into the contextualization significance (e.g. *znaš iz lošeg iskustva* I learnt about "xy" from bad experience; *Bolesnik je proveo lošu noć* The patient had a bad (restless) night); (c) in light of the restrictions on arranging together the given Serbian adjectives + nouns, to select nominal groups that would serve as a model for compiling a collocations dictionary of Serbian. The primary aim of this study on the available lexical combinations and restrictions, therefore, is to shed light on the importance of such a dictionary item, with all the shades of lexical meaning that are contextualized and clearly defined in a theoretically and methodologically sound way. Simultaneously, such a close inspection of the given collocations shall put an emphasis on the wider significance of Hlebec's modern and multipurpose dictionary, that is also structurally and thematically rich and complex. Its full potential is yet to be discovered, and the conclusions drawn are then to be used as a starting point for addressing novel dictionary projects.

Key words: semantics, collocation, dictionary, adjectives, nouns, the Serbian language, the English language